

СУПРАСЛЬСЬКИЙ МОНАСТИР В УКРАЇНСЬКОМУ ДУХОВНОМУ КОНТЕКСТІ XVI–XVII СТ.

У статті йдеться про українські аспекти історії Супрасльського монастиря, відомого як визначний осередок православної культури. Він постав у 1498 р. на пограниччі між Великим князівством Литовським і Польською Короною. Його засновником був Олександр Ходкевич, чия родина мала тісні зв'язки з Києвом. Це позначилось, зокрема, на контактах між новозаснованим монастирем і Києво-Печерською Лаврою. Супрасль був місцем, де з'явилась найраніша версія «Сказання про сходження Святого Духа» (1511) і де було укладено так званий Волинський короткий літопис. Їх автори, як і деякі інші особи, згадані у доповіді, відіграли важливу роль у тогочасному літературному процесі.

Ключові слова: *Супрасльський монастир, Велике князівство Литовське, Київ, книжність, літописи*

Супрасльський Благовіщенський монастир, заснований 1498 р. на Підляшші Олександром Ходкевичем, являв собою унікальний соціокультурний осередок, розташований на межі Slavia Orthodoxa і Slavia Romana. Це пограничне положення відбилося навіть на зовнішньому вигляді обителі, що в її архітектурі простежувалися риси як візантійської, так і латинської культур.

На жаль, і досі бракує наукових синтез, в яких було б висвітлено усі аспекти культурної історії монастиря – а тим більше досліджень, присвячених тематиці, заявленій у титулі нашої доповіді. За радянських часів постала хіба дотична публікація О. Рогова, в якій чимало огріхів і помилок¹. Скажімо, звертаю-

¹ Рогов А. И. Супрасль как один из центров культурных связей Белоруссии с другими славянскими странами // Славяне в эпоху феодализма. – Москва, 1978. – С. 321–334.

чись до монастирського пом'яника, укладеного у 1631 р., він цитує запис 1507 р. про «род с Торопца з Москвы благородного Матфея Иоанновича», й резюмує: «Як бачимо з цього запису, жителі Московської держави знали про Супрасльський монастир уже на дев'ятий рік його існування»². Відтак, дослідник не усвідомив, що йшлося не про пересічного «жителя Московської держави», а про одного з найвизначніших православних книжників, які працювали у територіальних межах Великого князівства Литовського (далі: ВКЛ) – Матвія Десятого³.

Відомо, що упродовж 1502–1507 рр. Десятий створив місцевий аналог Геннадіївської Біблії, який згодом одержав, за прізвиськом автора, назву Десятоглава. Цей розкішно ілюмінований біблійний звід (щоправда, неповний) містить розлогу автобіографічну післямову «о написавшем книги сия»⁴, яка вважається зразком оригінальної церковнослов'янської літератури з теренів Литовської держави⁵. З її тексту випливає, що автор, уродженець Торопця (який лише 1503 р. відійшов до Москви), десятий син у дуже набожній родині, на відміну від родичів, обрав світську кар'єру – однак «обещахся церкви Божии послужити» і згодом вирішив «написати своєю рукою книгу», аби заповісти її «на память своей души и своих родителей».

За цими позірно скромними намірами крився масштабний задум зі створення біблійного кодексу, реалізуючи який Десятий виступив як археограф, текстолог, писець, каліграф і художник. На допомогу майстрові прийшов «вельможа», якому він служив – «Феодор, писарем бывый в Великом княжестве Литовс-

² *Рогов А. И.* Вк. праця. – С. 328.

³ *Темчин С.* Матвей Десятый и составление третьей (литовской) редакции Измарагда // *Slavistica Vilnensis*. 2005–2009. (Kalbotyra. – № 54 (2)). – Vilnius, 2009. – Р. 169–178; *Темчин С.* Роль Матвея Десятого в православной культуре Великого Княжества Литовского // *Latopisy Akademii Supraskiej*. – Vol. 1: Prawoslawni w dziejach Rzeczypospolitej. – Białystok, 2010. – S. 27–35.

⁴ *Филарет.* Библиейские книги 1507 года // *Известия по русскому языку и словесности имп. Академии наук*. – Т. 8 (1859–1860 гг.). – Ч. 2. – Ст. 146–149.

⁵ Варто занотувати, що вираз із післямови до Десятоглава повторив у післямові до львівського Апостола 1574 р. першодрукар Іван Федоров [*Немировский Е. Л.* Франциск Скорина: Жизнь и деятельность белорусского просветителя. – Минск, 1990. – С. 116].

ком». Цей «христоролюбец», звільнивши Матвія від виконання безпосередніх обов'язків, надав йому можливість «благополучно» працювати. Діставши «от службы впокой», той розпочав свою роботу у Вільні, а скінчив у щойно заснованому Ходкевичем Супрасльському Благовіщенському монастирі, заклавши підвалини тамтешнього скрипторію.

Стосовно особи Матвієвого добродійця усталилася гіпотеза, що цим вельможею-«христоролюбцем» був Федір Янушкович (Янушевич), котрий перебував на писарській посаді на зламі XV–XVI ст., деє від кінця 1480-х до 1505–1506 рр.⁶ Однак паралельно у канцелярії працював Федір Григорович, котрий видається нам кращою кандидатурою на роль покровителя Десятого. Справа в тому, що він пішов із життя перед кінцем травня 1503 р.⁷ – і його смерть правдоподібно пояснює те, чому Десятий покинув Вільню й перебрався у Супрасль, «державу благовернаго христоролюбиваго вельможи Александра Ходкевича»⁸. До того ж ця дата узгоджується з розрахунками С. Темчина, котрий, аналізуючи джерела Десятоглава, дійшов висновку, що «переїзд Матвія зі столиці ВКЛ до монастиря слід датувати 1503–1504 рр.»⁹.

Утім, слід занотувати, що обидва Федори мали високе суспільне становище і можуть без застережень потрактовуватись як «вельможі». Син писаря Федір Янушкович, пов'язаний походженням з Волинню, піднявся до рівня «найвищого» писаря і зрештою став старостою луцьким і маршалком Волинської землі (відтак, «був першою особою в історії Литви, котра завдяки праці в канцелярії досягла рангу воеводи»¹⁰). Його тезко Федір Григо-

⁶ Нікалаеў М. Палата кнігапісная: Рукапісная кніга на Беларусі ў Х–XVIII ст. – Мінск, 1993. – С. 74; Темчин С. Матвей Десятий... – Р. 174, 176.

⁷ Груша А. І. Канцлярыя Вялікага княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст. – Мінск, 2006. – С. 144.

⁸ Вочевидь, Матвія приваблювали наявні у Супраслі книги, бо на той час його рідний брат Євфимій був ігуменом одного з полоцьких монастирів; у 1509 р. він брав участь у роботі собору, скликаного у Вільні митрополитом Йосифом Солтаном.

⁹ Темчин С. Роль Матвея Десятого... – С. 32; Темчин С. Матвей Десятий... – Р. 174.

¹⁰ Pietkiewicz K. Wielkie księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka: Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku. – Poznań, 1995. – S. 21.

рович також мав статус «найвищого» писаря, виконував дипломатичні доручення і обіймав низку посад; натомість питання про його «отечество»¹¹ нам видається не роз'ясненим. К. Петкевич виводить Федорове коріння з Сіверщини, покликаючись на твердження Ст.-М. Кучинського про його належність до тамтешніх бояр Григоровичів і, зокрема, про родинний зв'язок із чернігівським боярином Іваном Григоровичем¹²; однак останній мав прізвище – Циб¹³, що суттєво підважує ці генеалогічні побудови.

Як би там не було, сановний «христолобец» Федір навряд чи ініціював створення Десятоглава (як це подеколи стверджується у літературі) – однак, сприяючи Десятому, не міг не розуміти значення його роботи. Вже згодом до цього починання долучився співкитор Супрасльського монастиря митрополит Йосиф Солтан. За його велінням у пандан до Десятоглава у Вільні у 1514 р. було переписано П'ятикнижжя Мойсееве, якого бракує в Десятоглаві; тоді ж, вочевидь, переписали й історичні книги Біблії, також відсутні у Десятоглаві (Ісус Навин, Судді, Царства, Руф, Есфір) – й обидва рукописи зрештою опинились у Супраслі, поруч із утвором Десятого.

Повертаючись до праці О. Рогова, відзначимо слухність його зауваги про тісні зв'язки Супрасльської обителі з Києвом і з Києво-Печерським монастирем зокрема. Утім, ця думка ілюструється некоректними прикладами. Зокрема, немає доказів, що славетна Супрасльська мінея XI ст. потрапила на Підляшшя саме з Києва – існує декілька гіпотез щодо її походження¹⁴. Невірно цитується маргіналія «Християнської топографії» Козьми Індикоплова з супрасльської книгозбірні: «А как Киев изжог

¹¹ Користуємось терміном, який Матвій Десятый тричі вживав щодо своєї «малої батьківщини» – Тороща; він також зустрічається у нарративних пам'ятках XV ст. («Похвали Вітовту» та Волинському короткому літопису, про який йтиметься нижче; там під «отечеством» розумілися, відповідно, Литва й Волинь).

¹² Pietkiewicz K. Op. cit. – S. 20; *Kuczyński St.-M. Ziemie czernihowsko-siewierskie pod rządami Litwy.* – Warszawa, 1936. – S. 367.

¹³ Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 214, прим. 5.

¹⁴ Темчин С. Бытование древнеболгарского Супрасльского сборника в Великом княжестве Литовском в XVI–XVII вв.: новые данные // Преоткриване. – София, 2012. – С. 196–197.

Менгирей тому 107 лет»¹⁵. По-перше, це тільки фрагмент оригінального запису з переплутаними датами (що до них ми повернемося нижче): «Как царь турецкий Царьгород посел, тому 107 лет, а как Киев был изжог Менгирей, тому 73 лета»¹⁶. По-друге, цей невеличкий текст свідчить не стільки про «інтерес до подій, які відбувались у Києві», скільки про збереження у Супраслі пам'яті про одну з найдраматичніших сторінок родинної історії Ходкевичів – погрому міста кримським ханом Менглі-Гіреєм у 1482 р.

Напад на Київ стався 1 вересня, на Семенів день, з якого в ті часи розпочинали відрахунок нового року. Один із літописців – найвірогідніше, очевидець, – зазначає, що київський воевода Іван Ходкевич (батько засновника Супрасльського монастиря) отримав звістку про наближення ворога за чотири дні до появи татар на околицях міста. Цих кількох днів було, звісно, замало, аби як слід організувати його оборону. «Во град», під захист міських укріплень, «збегошася многие люди». У київському замку сховався печерський ігумен із усіма монастирськими старцями та скарбницею. «И прииде царь (Менглі-Гірей) под град на день Семена Летопроводца, в первый час дни, изряди полки и приступи ко граду, и обступи град вокруг. И Божиим гневом, нимало не побився, град зажже, и погореша люди все и казны. И мало [было] тех, кои из града выбегоша, [но] и тех поимаша; а посад пожгоша и ближние села».

Менглі-Гірей «полону бесчисленно взял»; потрапив до нього й київський воевода з усією родиною. Сам він і його дочка так і померли в татарській неволі; дружину й сина Івана Ходкевича згодом було викуплено. Долю воеводи розділив і печерський ігумен; самий монастир було пограбовано; рятуючись від ворога, деякі із ченців «бежали в пещеру и задохшася». «Учиниша пусту» Київську землю й «пленив русских порубежных городов 11», Менглі-Гірей повернувся до Криму¹⁷. Память про ці події й шанували у Супраслі – так само, як і про так звану «змову князів»

¹⁵ *Рогов А. И.* Вк. праця. – С. 327.

¹⁶ *Добрянский Ф.* Описание рукописей Виленской публичной библиотеки, церковно-славянских и русских. – Вильна, 1882. – С. 102.

¹⁷ *Pelenski J.* The Sack of Kiev of 1482 in Contemporary Muscovite Chronicle Writing // *Idem.* The Contest for the Legacy of Kievan Rus'. – New York, 1998. – P. 103–115.

1481 р., що до її викриття якимсь чином був причетний той-таки Іван Ходкевич – батько Олександра Ходкевича¹⁸. Тож не дивно, що обидві події, пов'язані з цим персонажем, потрапили на сторінки створеного у Супрасльській обителі Волинського короткого літопису, званого в історіографії завдяки тому, що в ньому міститься «Сказання про перемогу князя Костянтина Острозького під Оршею»¹⁹. Цьому літопису, унікальному у багатьох відношеннях, ми присвятили декілька розвідок, сформулювавши гіпотезу щодо його авторства²⁰.

У світлі цієї гіпотези Волинський короткий літопис виступає як феномен українсько-білоруського культурного пограниччя – хоч, зрозуміло, лише у сучасних категоріях. Як слушно наголошують литовські науковці, «при поділі культурної спадщини ВКЛ на окремі національні складові неминуче втрачаються процеси їхньої взаємодії та взаємовпливу, котрі й робили цей складний літературно-мовний комплекс відносно єдиним цілим»²¹.

Наявність Волинського короткого літопису в Супрасльському монастирі унаочнює його заключний запис про відвідання оби-

¹⁸ Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. 4. – К., 1993. – С. 270.

¹⁹ Битва під Оршею (нині – райцентр Вітебської обл. Білорусі) являла собою один із ключових моментів литовсько-московської війни 1512–1522 рр. Переконлива перемога над росіянами, здобута військами на чолі з гетьманом Костянтином Івановичем Острозьким 8 вересня 1514 р., не була розвинута литовцями: їм не вдалося відвоювати захоплений Василієм III у липні того-таки року Смоленськ (хоч він і залишився єдиним територіальним здобутком Москви у війні 1512–1522 рр.).

²⁰ Русина О. «Сказання про перемогу князя Костянтина Острозького під Оршею»: структура та джерела // Український історичний журнал. – 2016. – № 1. – С. 133–149; Русина О. Політичні й культурні орієнтири православного книжника зламу XV–XVI ст. // Православ'я в Україні: Збірник матеріалів VI Міжнародної наукової конференції, присвяченої 1000-літтю духовних зв'язків України з Афоном (1016–2016). – К., 2016. – С. 456–465; Русина Е. Волынская краткая летопись: состав и проблема авторства // *Studia Historica Europae Orientalis / Исследования по истории Восточной Европы*. – Вып. 11. – Минск, 2019. – С. 154–172.

²¹ Морозова Н. А., Темчин С. Ю. Об изучении церковнославянской письменности Великого княжества Литовского // *Krakowsko-wileńskie studia slawistyczne*. – Т. 2. – Kraków, 1997. – С. 7.

телі великим князем литовським і польським королем Сигізмундом Августом у 1544 р.²² Про те саме свідчить і розрахунок часу з рукопису «Християнської топографії» Козьми Індикоплова, про який йшлося вище: «Как царь турецкий Царьгород посел, тому 107 лет, а как Киев был изжог Менгирей, тому 73 лета»²³. Цей розрахунок сходиться (вказуючи на 1556 р.) лише на підставі помилкових дат додаткових звісток Волинського короткого літопису, в яких першу подію віднесено до 1449 р., а другу – до 1483 р.²⁴ У той час літопис входив до складу конволюта, згаданого у реєстрі бібліотеки Супрасльського монастиря 1557 р. як «книга Царственник з летописц[ем]». Згодом цей конволют було розформовано: в бібліотечному опису 1645 р. чотири «книги царские» фігурують паралельно з «кройником руской», званою й за описом 1668 р.²⁵

В описах бібліотеки Супрасльського монастиря згадується ще один твір, також нами досліджений²⁶. Маємо на увазі «Сказання про сходження Святого Духа», написане у 1511 р. за велінням сербського воеводи Стефана Якшича вихідцем із Чернігівщини Василем Никольським.

Найраніший список «Сказання» дійшов до нас у рукопису, який належав єпископові Павлу Доброхотову. Це конволют середини XVI ст., похідний із Жировицького монастиря; опріч іншого, він містить «Повість» про Ксиропотамський монастир із заувагою, що у 1546 р. вона була принесена з Афона до Супрасльської обителі «и в то же лето в сию книгу вписана». З огляду на цей

²² Супрасльская рукопись, содержащая Новгородскую и Киевскую сокращенные летописи. – Москва, 1836. – С. 155; Летописи белорусско-литовские // Полное собрание русских летописей. – Т. 35. – Москва, 1980. – С. 127.

²³ *Добрянский Ф.* Вк. праця. – С. 102.

²⁴ Супрасльская рукопись... – С. 147; Летописи белорусско-литовские. – С. 125.

²⁵ Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси. – Т. 9. – Вильна, 1870. – С. 204, 242.

²⁶ *Русина О.* Політико-конфесійні орієнтири православних канцеляристів рубежу XV–XVI ст. // Український історичний журнал. – 2017. – № 5. – С. 12–21; *Русина О.* До історії міжконфесійної полеміки у XVI ст. // Православ'я в Україні: Збірник за матеріалами VIII Міжнародної наукової конференції. – К., 2018. – С. 463–473.

запис вважається, що Жировицький рукопис був створений у Супрасльському монастирі й там-таки спочатку і перебував. На користь наявності тексту «Сказання» Никольського у Супраслі свідчить і те, що витяги з нього містяться у Супрасльській полемічній збірці 1580 р., яка вийшла з-під пера тамтешнього архієпископа Євстафія.

«Сказання» зайвий раз переконає у слушності зауваги М. Грушевського, що на теренах Великого князівства Литовського «не бракувало людей з теологічним і літературним приготуванням, які при нагоді могли себе з цього боку показати не зле, – але поза чисто практичними потребами бракувало стимулів літературної творчості, бракувало того духовного руху, який стихійною силою втягає в себе людей та каже кожному смілійшому пробувати своїх сил на полі духовної творчості»²⁷. Тож видається симптоматичним, що Василь Никольський виявив свій полемічний і літературний хист поза межами батьківщини – там, де цього потребувало протистояння двох християнських конфесій. Назад, у Литовську Русь, «Сказання» потрапило у середині XVI ст. через Супрасль, відомий своїми тісними зв'язками з Балканами й, передовсім, з Сербією²⁸. Утім, воно не вписалось у тогочасний духовний контекст (згодом ним скористався лише Василь Острозький у творі «Про єдину віру», виданому у 1588 р.).

З Супрасльським монастирем пов'язують ще один твір письменства – знаменитий Радзивіллівський літопис. Відомо, що у 1654 р. князь Януш Радзивілл позичив у бібліотеці Супрасльського монастиря ірмологіон і «кройнику». У літературі було висловлено думку, що через передчасну смерть князя (1655 р.) остання так і не повернулася до монастирського книгосховища й нині відома нам як Радзивіллівський літопис²⁹. Утім, це припущення

²⁷ Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. 6. – К., 1995. – С. 353.

²⁸ Варто акцентувати авторитетну думку М. Петрова, котрий вважав, що через Супрасль відбувалося посередництво між давньоруською полемікою з латинянами і між південноруською вченою полемікою, яка розпочалась з кінця XVI ст.» [Петров Н. И. Западно-русские полемические сочинения XVI века // Труды Киевской духовной академии. – 1894. – № 4. – С. 535.

²⁹ Щавинская Л. Л. Литературная культура белорусов Подляшья XV–XIX вв.: Книжные собрания Супрасльского Благовещенского монастыря. – Минск, 1998. – С. 48–49.

суперечить наявним у книзі власницьким записам³⁰; до того ж, якщо йшлося про «кройнику рускую» (а не, скажімо, про хроніку («kroniku») Стрийковського, яка також була у монастирі), то вона фіксується бібліотечними інвентарями і в 1645–1650, і в 1668 рр.³¹. Водночас у контексті цієї гіпотези пригадується унікальний Супрасльський ірмологіон 1601 р. (перший точно датований східнослов'янський нотолінійний рукопис), котрий якимось чином перетворився на власність київської «Ближнеа пещери преподобного Антония»³².

Можливо, з Супрасльським монастирем пов'язана й така провакативна у науковому сенсі постать як печерський книжник Веніамін. Про нього збереглася лише поодинокa згадка. Вона міститься в укладеному в 20–40-х рр. XVII ст. українському хронографі 2-ї редакції (власне, в його Київському списку з 80-х рр. XVII ст.), де сюжет про початки Успенського собору («Змурована ест церков Пресвятой Богородицы в монастыру Печерском благоверным и великим князем Светославом Ярославовичем, а Володимировим, першого христианина в нашей Росии, внуком...») супроводжується посиланням на свідчення двох печерських літописців – «о чем так Нестор и Вениамин, крайникаре печерские, сведчат»³³.

Ця згадка про Веніаміна не верифікується за літописними джерелами. Водночас саме її поодинокий характер і те, що образ цього «печерского крайникара», на відміну від Несторового, не був розтиражований літературною традицією XVII ст. (передусім, лаврськими ченцями, котрі не шкодували зусиль задля уславлення свого монастиря як головного осередку історичного письменства), наштотують на думку, що ця згадка постала в хронографі внаслідок якогось непорозуміння, плутанини.

³⁰ Смирнов Я. И. Рисунки Киева 1651 г. по копиям их конца XVIII в. // Труды XIII Археологического съезда. – Москва, 1908. – Т. 2. – С. 346–348.

³¹ Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси. – Т. 9. – С. 203, 204, 242.

³² Шавинская Л. Л. Вк. праця. – С. 40, 44; Дубровіна Л. А. Супрасльський ірмолой 1601 року: деякі аспекти кодикологічного дослідження // Рукописна та книжкова спадщина України. – Вип. 1. – К., 1993. – С. 13–20.

³³ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Інститут рукопису. – Ф. І. – Спр. 171. – Арк. 515 зв.

Гадаємо, заслуговують на найпильнішу увагу виявлені Л. Мошковою й проаналізовані А. Туриловим записи у комплекті службових Міней 2-ї чверті XVI ст. зі збірки Супрасльського монастиря, що зберігається нині у Бібліотеці Академії наук Литви (Вільнюс)³⁴. У початковому, вересневому, томі цих Міней міститься нотатка: «Зде почах писати от извода Вениаминова», а в томі за жовтень – заувага: «Сию не писаше извод лаврьскыи, но исписах от стихираре...»³⁵.

Тим, хто професійно цікавиться проблемами українського літописання, ця фрагментарна інформація може одразу видатись світлом у цілковитому мороці: нарешті пощастило натрапити на сліди таємничого печерського книжника – хай навіть не літописця, але, принаймні, укладача чи переписувача «лаврьського ізводу» Міней Веніаміна, чиею працею згодом скористались ченці Супрасльського монастиря. Але, хоч ми й переконані, що саме ці, доволі невиразні, згадки є ключем до розв'язання окресленої вище проблеми, слід зауважити, що питання є дещо складнішим, ніж видається на перший погляд.

Аналізуючи записи у супрасльських Мінеях, А. Турилов навів неспростовні докази того, що їхній протограф походить не з Києва (як можна було б припустити, зважаючи на зв'язки між Печерським монастирем і Супраслем), а з афонської Великої Лаври св. Афанасія: на це, крім орфографії пам'ятки, наближеної до норм, запроваджених у Ресавському монастирі, вказує наявність запису, ідентичного другому із наведених вище, на полі службової Міней на вересень-жовтень першої третини XV ст. (т. зв. Міней попа Мілоша) з бібліотеки цього святогорського монастиря (згадки про Веніаміна у цій Міней – близькій за своїм складом до супрасльської – бракує)³⁶. На думку А. Турилова, згаданий запис – так само, як і запис у супрасльській Міней, – має копійний характер; відтак, реальний Веніамін губиться десь у попередніх часах.

³⁴ Бібліотека Академії наук Литви. – Ф. 19. – № 142, 145, 154, 163, 170, 173.

³⁵ Там саме. – № 142. – Арк. 81 зв.; № 145. – Арк. 19.

³⁶ *Турилов А. А. Южнославянские памятники в литературе и книжности Литовской и Московской Руси XV – первой половины XVI в.: парадоксы истории и географии культурных связей // Славянский альманах. 2000. – Москва, 2001. – С. 280, прим. 111.*

Яким же чином цей невловимий Веніамін міг потрапити до зовсім іншого літературно-історичного контексту та ще й перетворитися на літописця? Можливо, певну роль у цьому відіграли згадані зв'язки між Києво-Печерським і Супрасльським монастирями³⁷. Відтак, наявний у Супраслі список з афонських Міней міг – у копії – дістатися Києва й опинитися в монастирській бібліотеці – хоч, безумовно, те ж могло статися й іншим шляхом, без посередництва супрасльських ченців і, зрозуміло, з іншим списком з того самого архетипу. Не хотілося б йти задалеко, розмірковуючи над можливістю «натуралізації» цього зводу Міней за рахунок доповнення його патериковими читаннями – й самого факту його появи на київських теренах (ба навіть згадок про нього як «лаврський звід Веніаміна») було б досить, аби зрештою один із упорядників хронографа став жертвою багатозначності терміна «лаврський», потрактувавши Веніаміна як книжника-компатріота³⁸.

Цілком очевидно, що цей упорядник не міг почерпнути з Веніамінового зводу Міней (якщо той не зазнавав якоїсь переробки) ніяких відомостей стосовно побудови Успенського собору; втім, згадка про Нестора в цьому контексті також фіктивна: за спостереженнями О. Толочка³⁹, за джерело інформації компілятору правив Густинський літопис. Зрозуміло, що це жодним чином не свідчить про брак у нього сумлінності – посилання на Нестора у київських книжників XVII–XVIII ст. мали радше етикетний характер (хоч подеколи й суперечили здоровому глузду); відтак, у хронографі іменем Нестора «закамуфльовано» навіть витяги зі Степенної книги та «Хроніки» Стрийковського. А за умов подібної «легковажності» у ставленні до джерел компіля-

³⁷ Первинний склад Супрасльської обителі формувався, зокрема, за рахунок печерських ченців. У цьому зв'язку симптоматична зафіксована у XVIII ст. традиція стосовно того, що в Супрасльському монастирі зберігається Києво-Печерський Патерик, «святого Нестора рукою писаний» [Абрамович Д. И. Исследование о Киево-Печерском Патерике как историко-литературном памятнике. – Санкт-Петербург, 1902. – С. 126].

³⁸ Відносно самого терміна «лавра» слід зауважити, що стосовно Печерського монастиря він спорадично вживався з XII ст.

³⁹ Толочко О. П. «Нестор-літописець»: Біля джерел однієї історіографічної традиції // Київська старовина. – 1996. – № 4/5. – С. 23.

тору було нескладно перетворити Веніаміна на «кройникара», зайвий раз стверджуючи авторитет Києво-Печерської Лаври у царині історієписання (хай навіть у перспективі цей сюжет не можна було ані обіграти, ані розвинути).

Загалом, наведені нами факти наочно свідчать, що історію вітчизняної книжності на зламі Середньовіччя і Нового часу, доволі небагатої на оригінальні тексти, слід розглядати з урахуванням факту існування Супрасльського монастиря, який, з одного боку, виступав як транслятор південнослов'янського впливу, а, з другого, був самостійним культурогенним осередком. Його потенціал визначався перебуванням на пограниччі соціокультурних традицій, яке вважається сприятливим середовищем для літературно-художньої творчості й крос-культурних впливів.

Olena RUSYNA

SUPRASL' MONASTERY IN THE UKRAINIAN SPIRITUAL CONTEXT OF THE 16-17th CENTURIES

The paper deals with the Ukrainian aspects of the history of Suprasl' monastery known as an outstanding center of Orthodox culture. It was built on the frontier between Grand Duchy of Lithuania and Polish Crown in 1498. Its founder was Alexander Khodkevich whose family was inseparably connected with Kyiv. That is why the newly-built monastery had close ties with Kyiv Cave monastery. Suprasl' was a place where the earliest version of the «Tale about Emanation of the Holy Spirit» (1511) appeared and where the so-called Shorter Volhynian Chronicle was compiled. Their authors as well as some other persons mentioned in the paper were prominent contributors to the literary process of the age.

Keywords: *Suprasl' monastery, Grand Duchy of Lithuania, Kyiv, book-writing, chronicles.*